

særdeles godt i Felttoget. Et Antal ved Generalstaben smukt reproducerede Kort over Dele af Krigsskuepladsen ledsager Værket.
K. C. Rockstroh.

A a g e F r i i s: *Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark.* I. 1864—68. Kbhvn. 1921. — *Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—1879. Aktstykker og Breve til Belysning af den danske Regerings Politik.* I. 1864—1868. Kbhvn. 1921. — *Danmark ved Krigsudbrudet Juli—August 1870.* Kbhvn. 1923.

Professor A a g e F r i i s har ved Udgivelsen af disse tre Bind ydet et særdeles værdifuldt Bidrag til dansk Historie i Tiden efter 1864, et Afsnit af vor Historieskrivning, der ellers har været i høj Grad forsømt.

De to første Værker hører sammen. Det ene Bind er Aktstykker, udgivne for Udenrigsministeriet. Hovedmængden deraf er officielle Dokumenter, men ind mellem disse har Forfatteren føjet talrige meget oplysende Breve, som det er lykkedes ham at fremdrage fra Privatararkiver; særlig Interesse knytter sig her til P. Vedels Privatpapirer, der ofte giver Besked om betydningsfulde Overvejelser, om hvilke de officielle Papirer saa nogenlunde tier. Det andet Bind er en Redegørelse for Begivenhederne fra 1864 til 1868. Den er i første Række bygget paa Aktstykkerne. Men ved Siden deraf er meget andet Stof inddraget. Forfatteren har gennemgaaet Dokumenter om disse Spørgsmaal i udenlandske Arkiver, i Stockholm, Wien og Paris. Derimod har man i Berlin afslaaet at give Adgang til Arkiverne med den Begrundelse, at man selv agter at offentliggøre de paagældende Aktstykker. En betydningsfuld Kilde har desuden været Kriegers Dagbøger, og endelig har Uddrag af Statsraadsprotokollerne været til Raadighed for Forfatteren.

Værkets Emne er skarpt begrænset; det gælder *Regeringens* Behandling af Spørgsmaalet, ikke Stemningen i Befolkningen, ikke Begivenhederne i Nordslesvig. I Aktstykkerne er medtaget adskilligt, der giver Besked om indre Politik, navnlig om Grev Frijs' Syn paa denne; men dette er ikke draget ind i den historiske Redegørelse. Fremstillingen samler sig i høj Grad om de to Mænd, der det meste af Tiden, for den enes Vedkommende hele Tiden, havde Ledelsen i Udenrigsministeriet, P. Vedel og Grev Frijs; og den er præget af megen Beundring for dem begge.

Først fastslaar Forfatteren, at allerede fra Efteraaret 1864 gled for Udenrigsministeriet baade Ejderpolitiken og Helstatspolitiken bort. Maalet blev fra nu af det, som 56 Aar senere naaedes: Genforeningen med Nordslesvig i det Omfang, en Folkeafstemning

bestemte. Forfatteren hævder, at Grundlaget for den Politik, der tilsigtede dette, blev Neutraliteten. Men det kan dog ikke bestrides, at i alt Fald i de Aar, hvorom de hidtil udgivne Bind handler, var dette en betinget Neutralitet, som man var rede til at opgive, hvis man derved fik Udsigt til at naa Maalet: Nordslesvigs Gen-erhvervelse. Det viste sig i 1866, da Grev Frijs tilbød Prøjsen Alliance mod Østrig i Haab om Løn i Nordslesvig. Og det viste sig i 1870; vel fastholdt man da Neutraliteten; men i Virkeligheden var saa godt som alle, ogsaa Vedel og Frijs, villige til at opgive den, hvis Krigslykken blev en saadan, at Alliance med Frankrig gav Betingelse for Nordslesvigs Tilbagevenden.

Imidlertid, til daglig arbejdede man for at naa sit Maal gennem Forhandling med Prøjsen, i Haab om at russisk og fransk, og i nogen Grad engelsk, Indflydelse skulde gøre Bismarck tilbøjelig til at øve Ret mod Danmark. Haabet blev skuffet, og Fremstillingen giver Vidnesbyrd nok om, hvor skrøbeligt det hele Tiden var. De tre nævnte Stormagters Interesse for Sagen var og blev svag. Bismarck var vel ikke helt uvillig, men Sagen syntes ham for ringe, til at han skulde sætte noget ind paa at overvinde Modstanden hos Kong Vilhelm og i de nationalistiske Kredse, med hvilke han iøvrig søgte at arbejde.

Under Ministeriet Bluhme blev den mest opsigtsvækkende Begivenhed den Hansen-Molzenske Affære, der medførte Justitsminister Heltzens Fald og højlig svækkede Ministeriets Stilling. Af denne besynderlige Sag gives en overmaade indgaaende Fremstilling. For Ministeriet Frijs blev den første betydningsfulde Indsats det mislykkede Tilbud i 1866 om Alliance med Prøjsen; der gives nøje Besked om, hvorledes Regeringen tog sin Beslutning derom i Overensstemmelse med den franske Udenrigsministers Raad. Som Følge af den stærke Begrænsning af Emnet rejses ikke det Spørgsmaal, hvilket Indtryk Tilbudet vilde have gjort paa det danske Folk, hvis det var blevet dette bekendt. Nu holdt Bismarck imidlertid først Sagen hen og afslog siden. Det højeste Tilbudet kan have betydet er, at det kan have lettet de følgende Aftaler om § 5, og selv derom foreligger der ikke Vidnesbyrd.

Den næste, meget mere følgerige Begivenhed blev Optagelsen af § 5 i Pragerfreden. Den fyldige Fremstilling heraf er af den største Interesse. Den bærer Vidnesbyrd om, hvor overmaade svært det var at opnaa dette Resultat. Og end vanskeligere blev de følgende Forhandlinger om Løftets Opfyldelse. I det hidtil offentliggjorte Bind skildres det første Afsnit af Forhandlingerne derom. Det er en samlet Beretning om Prøjsens uvillige Holdning, om hvorledes Bismarck trak Sagen i Langdrag, vanskeliggjorde den ved haab-

løse Modkrav, ved Indskrænkning af det omhandlede Land-omraade, alt uden at være tilbøjelig til at bryde helt af. Han selv interesserede sig jo kun lidt for Nordslesvig, og han vilde ikke ufor nødent afskære sig al Mulighed for at vise de andre Stormagter lidt Imødekommenhed.

Bogen om Danmarks Stilling overfor Krigsudbrudet i 1870 er af anden Art. Det er en enkelt afgørende Begivenhed, der her foreløbig er taget ud til særlig Behandling. Den er saa udtømmende behandlet, at der herefter ikke kan være Tvivl om Begivenhedernes Karakter. Og der er over hele Fremstillingen en dramatisk Spænding, der gør den let tilgængelig for mange, der vil have svært ved at følge den samlede Fremstilling i det paabegyndte Hovedværk. En enkelt Side bærer Overskriften: Stemningen i Danmark, men ellers er det ogsaa her kun Regeringens Politik og Regeringens Overvejelser, der skildres. Først berettes om Forvirringen i Ministeriet Holstein-Holsteinborg i Dagene indtil Vedels Hjemkomst fra en Ferierejse, og derpaa følger en meget oplysende Skildring af Frankrigs Planer overfor Danmark og Baggrunden for disse. Og derefter kommer saa Beretningen om Brydningen indenfor den i Forhandlingerne deltagende Kreds: Ministeriet, Vedel og Frijs. Modsætningen træder i den skarpe Fremstilling noget stærkere frem end den efter selve Aktstykkerne synes at have været. Læseren kan let faa det Indtryk, at der hele Tiden var en Art Krigsparti samlet om Hall overfor et Neutralitetsparti, baaret af Vedel og Frijs, omfattende Holstein-Holsteinborg og Rosenørn-Lehn, medens andre stod midt imellem. Men en omhyggelig Læsning vil vise, at Modsætningen ikke var saa skarp, og dette er da ogsaa det Resultat, ved hvilket Forfatteren standser i sine afsluttende Bemærkninger. Der var i Grunden Enighed om at afvente Begivenhedernes Gang; selv Hall vilde skimte Sejren, før han kastede sig ud i Alliancen; og der var egentlig ogsaa saa nogenlunde Enighed om, at blev der virkelig Mulighed for Sejr sammen med Frankrig, skulde man tage Chansen; selv Frijs og Vedel vilde det, naar de først øjnede Sejren. Dog stod Kongen vel nok hele Tiden imod, overbevist som han altid var om Prøjsens Overmagt. Men heller ikke hans Modstand kunde blevet afgørende, hvis Krigens første Afsnit havde bragt Sejr for de franske Vaaben, og Frankrig havde været i Stand til at sende Flaade- og Hærstyrker af Betydning herop. Men nu faldt jo Afgørelsen hurtig paa saadan Vis, at alle Allianceplaner i Danmark hurtig maatte svinde. Ejendommelig og meget oplysende er Beretningen om de Forhandlinger, der fandt Sted om militære Foranstaltninger. Det er den vante Brydning vi her

møder; de militære Myndigheder drev frem til de størst mulige Foranstaltninger, Udenrigsministeriet, i dette Tilfælde støttet af Kongen, holdt igen.

P. Munch.

Anden Del af Thomas Larsen: *En Gennembrudstid* er et meget mere omfangsrigt Arbejde end første Del, der gav den saa interessante og lærerige Fremstilling af den folkelig-religiøse Bevægelses Gennembrud i Vendsyssel; men efter sit Indhold er den foreliggende Del adskilligt mindre særpræget. Den falder under Begrebet politisk Lokalhistorie og giver »Blade af Vendsyssels politiske Historie« fra Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling til Folketingsvalget 1898. — Forf. burde have gaaet et enkelt Skridt over Tærsklen til det ny Aarhundrede og have medtaget Valget 1901, hvorefter Systemskiftet og dermed først en ny politisk Tid fulgte. — Den politiske Udvikling i Vendsyssel har imidlertid ikke fremkaldt saa ejendommelige Træk som den religiøse. Det kan vel nok siges, at det ikke har været muligt at samle Fremstillingen om nogen særlig Bevægelse saa lidt som om nogen enkelt Personlighed. Sin mest originale politiske Kraft, Lars Bjørnbak, kom Landsdelen tilfældigvis til at eksportere til en anden Egn. Det maa ogsaa huskes, at der har været to Centraller for det politiske Liv i Vendsyssel: Hjørring og Aalborg. I højere Grad, end det sker hos Thomas Larsen, kunde dog nok Træk, der er karakteristiske for denne Landsdel, være fremdraget, f. Eks. ved at drage en Linje mellem de to Aalborg-Redaktører Bernhard Rée og Vilhelm Larsen eller ved at paavise en vis paa een Gang agrarisk og puritansk Retning, der synes at have gjort sig gældende i Vendsyssel, hvor Jordbunden ikke mindst har været godt beredt for Fredsbevægelse og Antimilitarisme. Der kunde her være blevet god Anledning til at undersøge Forbindelsen mellem de politiske og de religiøse Strømninger, noget, Forf. ikke kommer ind paa. — Thomas Larsen holder sig i det hele i denne Bog til en mere refererende Metode, han gør meget udførlige Uddrag af Aviser og Breve, og samvittighedsfuldt og grundigt gør han Rede for alle de Efterdønninger, den almindelige Landspolitik har fremkaldt i de forskellige vendsysselske Valgkredse. Navnlig til Belysning af Provisorietiden meddeles meget af Interesse. Denne Tids Partikampe opvakte, tør man vel sige, Lidenskaberne saa stærkt, fordi det ikke direkte var en Kamp om økonomiske Interesser eller først og fremmest om Magtbesiddelsen, men drejede sig om de følelsesbestemte Synspunkter for Lov og Ret og for de forskellige Samfundsklassers Stilling i Forhold til hinanden. For et bredt Lag af Befolkningen drejede